

A szentírás-értelmezés dilemmái

CZIGLÁNYI ZSOLT

Abstract

This study is about the ambiguities of exegesis. Interpretation means communication between the material reality of any text (signification) and the consciousness generated in the recipient by that (meaning). However, the signification (material reality) of the text is not clear: it is difficult to determine the author's intentions accurately, and the signification of the text is usually more than the author's conscious message. The meaning of the text is also diverse, the question is whether a text can have a normative meaning that applies universally. The main difficulty of interpretation, at the same time, is to establish the compatibility of the text with contemporary culture and explore possible areas of application.

No matter how deep reservations are expressed about historical-critical methods, theological and communal interpretations of the Bible cannot do without it. However, it should be applied differently in scientific enquiry and in preaching or catechesis. We argue that Scripture has a clear and unified vision of the most important doctrinal issues. Yet, on matters of Christian practice the Bible cannot be interpreted in a uniform manner, and therefore is generally not suitable for deciding these questions. We must formulate our own solution based on the spirit and wisdom offered by the Scriptures.

Keywords: *methodology, Holy Bible, exegesis, interpretation, historical-critical method.*

Kulcsszavak: *módszertan, Szentírás, exegézis, értelmezés, történetkritikai módszer.*

A világ ideológiai megosztottsága egyre nyilvánvalóbban jelen van az egyházban is. A viták felerősödésével újra jelentős kérdéssé vált a Szentírás értelmezése. E tanulmány azt igyekszik körüljárni, milyen ellentmondások nehezítik a

CZIGLÁNYI ZSOLT katolikus pap, teológus, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola óraadó tanára, kozármislenyi plébános, cziglanyi.zsolt@gmail.com

Szentírás értelmezését, mi okozza ezeket a problémákat, fel lehet-e oldani őket, és ha igen, hogyan.

Az első részben az írásértelmezés természetével foglalkozom, és azt igyekszem megmutatni, milyen bizonytalanságok és kétértelműségek nehezítik az interpretáció folyamatát. A második részben az exegézis két gyakorlati vetülete reflektálok: a módszerek alkalmazhatóságának korlátaira és a Szentírásból való érvelés nehézségeire.

I. ÉRTELEM, JELENTÉS, ÉRTELMEZÉS

A megértési folyamatban egy jelet vagy jelegyüttest közlésként (üzenetként) ismerünk fel, tehát olyannak, ami hatással van (vagy lehet) a személyes érdekeinkre, ezért feltárjuk a közlésben való érdekelttségünket.

Egy szöveg megértésére szűkítve a folyamatnak három eleme van: az értelem, a jelentés és az értelmezés. A magyar nyelvben a latinhoz képest eltérő módon használjuk a szavakat, ezért először is tisztázzuk, mit értünk alattuk.

Értelem alatt a dolgokban rejlő logikus összefüggést, illetve a jelek tárgyi tartalmát értjük. Ez a latinban leginkább a *significatió*nak (jelölés) felel meg. Szöveg esetében a belé kódolt közlési szándékot értjük alatta. Annak a mondatnak, hogy „Mi a szöveg értelme?”, a rokonértelmű mondata: „Mit fejez ki?”, „Mit akar mondani?”. Az értelmetlen szöveg azt jelenti, hogy nincs benne felismerhető közlés.

Jelentés alatt a magyar nyelvben a jelek által bennünk felidézett tudattartalmat értjük. A latinban ennek a *sensus* felel meg, ami a *sentio* igéből származik, és az észlelést, tapasztalatot, véleményt, tehát a szubjektív tartalmakat fejezi ki. A jelentés a szöveg hatására bennünk keletkezik, a közléssel kapcsolatos személyes érdekelttségünkre vonatkozik.¹ „Mit jelent?” = mit értsek alatta. A jelentés nélküli szöveg lehet értelmes, de úgy ismerjük fel, mint amihez nincs közünk (például mert olyan nyelven írták, amit nem értünk).

¹ Bár sok tekintetben vitatható és más szempontokkal kiegészítendő, de a történeti-kritikai exegézis alapját még mindig Friedrich Schleiermacher és Wilhelm Dilthey jelentik, amennyiben a kutatás az alkotói folyamat és a szerzői-szerkesztői szándék megértésére irányul. Dilthey a megértést az alábbi módon írja le: „[...] Azt a folyamatot nevezzük megértésnek, melyben érzékileg adott jelekből megismerünk egy pszichikait, melynek e jelek megnyilvánulásai.” WILHELM DILTHEY: A hermeneutika keletkezése, in Radnóti Sándor (szerk.): *A történelmi világ felépítése a szellemtudományokban*, Gondolat, Budapest, 1974, 473.

Értelmezés (interpretáció = magyarázat, tolmácsolás) alatt egy közvetítői folyamatot értünk, amelynek során feltárjuk és összekapcsoljuk egy szöveg értelmét és jelentését. Az értelmezés egyrészt a közlési szándék és a bennünk felidézett tartalom egymással való egyeztetése, másrészt egy szöveg alkalmazhatóságának felderítése – akár általánosan, akár konkrétan, tehát hogy mi mindenre alkalmazható a szöveg, illetve, hogy egy adott kérdésben használható-e, és ha igen, mire.

Vegyük példaként Mk 10,1–12-t. Az itt szereplő párbeszéd értelmezése során először is tisztázzuk, hogy a vita a házasság felbonthatóságáról szól, és az asszony elbocsátása, illetve elküldése alatt a válást kell érteni. A szöveg a mai fogalmaink szerint azt akarja mondani, hogy a házasság mögött Isten akarata és tekintélye áll, a válás pedig helytelen, nem megengedett. Miután felfogtuk a szöveg értelmét, megállapítjuk a jelentését, ami a személyes szándékainkhoz és helyzetünkhöz kötött. Jelentheti azt is: „Nagyon meg kell fontolnom, kivel házasodom össze.” De azt is: „Tehát a párom nem hagyhat el.” Vagy akár azt is: „Engem ez nem érint, nem akarok megházasodni.” Az értelmezés sajátos formája, amikor közvetítők vagyunk; általánosító vagy konkrét értelemben elmagyarázzuk, mit jelent a szöveg: „A házasság felbonthatatlan.” Vagy: „Lehet, hogy másba lettél szerelmes, de nem válhattok el.”

Ismerjük fel, és rögzítsük az értelmezésnek ezt a fontos mozzanatát: minden legitim értelmezés alapja a szövegben rejlő közlés helyes megértése, kimenetele pedig a szöveg közlésnek megfelelő alkalmazása a befogadó személyes helyzetére (akár egyénekről, akár közösségről van szó).² Az értelmezés a megértés mindkét pólusával foglalkozik, és akkor eredményes, ha a szöveg értelme és jelentése között élő és legitim kapcsolatot tud teremteni.

1.1. A szöveg értelme

Vizsgáljuk meg most annak a kérdését, miben rejlik egy szöveg értelme, tehát a belé kódolt közlés. Egy szövegről előzetesen azt feltételezzük, hogy tudatosan és meghatározott céllal hozták létre; valamit közölni akartak általa; a szöveg elsődleges értelme tehát a benne rejlő közlési szándék. A történeti-kritikai exege-

² Lásd Johann Albrecht Bengel 1734-ből való mondását: „*Tē totum applica ad textum, rem totam applica ad te.*” (Kb. = helyezkedj bele teljesen a szövegbe, és annak egészét alkalmazd magadra.) Idézi EBERHARD NESTLE – KURT ALAND et al. (szerk.): *Novum Testamentum Graece et Latine*, London, 1963²⁵, 38*.

zis célja, hogy a szentírási szövegekben a szerző(k, szerkesztők) által szándékolt közlést a tudomány eszköztárával minél pontosabban leírja.

A keresztény ókor abból indult ki, hogy a Szentírás a Szentlélek műve. A bibliai szövegben a Szentlélek mindig közvetlenül szól hozzánk, az emberi szerző csak médium, nincs saját közlő akarata, vagy ha igen, az a szöveg valódi értelmét illetően irreleváns. Értelmezésre a gyarlóságunk miatt van szükség, mert elhomályosult a látásunk, elnehezült az akaratunk, ezért nem vagyunk képesek azonnal és közvetlenül észrevenni a szövegben rejlő isteni közlést.³

Az újkori exegézis Schleiermacher nyomán a Szentlelket kicserélte az emberi szerzővel, és azzal a feltételezéssel élt, hogy a szöveg történetét (keletkezési folyamatát) feltárva eljuthatunk a benne rejlő szerzői szándék megismeréséhez. Ez az elv alapozta meg a Szentírás magyarázatának történeti-kritikai módszereit. A szöveg nyelvtani elemzésével, történeti kontextusba állításával, tehát az immanens tudományosság módszereivel értelemszerűleg csak az emberi közlési akarat kutatható. Ugyanakkor a teológiai gondolkodás meggyőződése, hogy a Biblia Isten szava, a szövegekben a Szentlélek szólal meg. Az újkori gondolkodás ezt úgy hozza összhangba, hogy Isten az emberi szerző(k) által szól hozzánk, ezért a magyarázónak az a feladata, hogy figyelmesen megvizsgálja, „mit is akartak mondani a szentírók, és szavaik által mit látott jónak kinyilatkoztatni az Isten” (DV 12).

Azt kell tehát feltételeznünk, hogy ha megértjük az emberi szerző közlési szándékát, azzal megértjük Isten kinyilatkoztató akaratát is – de ezt a kijelentést kellő óvatossággal kell kezelni, hiszen a Biblia a maga egészében egymásnak ellentmondó vagy egymással összeegyeztethetetlen kijelentéseket is tartalmaz. Azt az ellentmondást, hogy ugyanaz a Szentlélek különböző kijelentéseket tesz, csak azzal lehet feloldani, ha felismerjük, hogy a kijelentések kontextuálisak, szituációhoz kötöttek, vagyis akkor, abban a helyzetben, abban a kultúrában megvolt a maguk jelentősége. Nem elég a szöveg nyelvtani értelmét felfognunk, az egykori életben való helyét (*Sitz im Leben*jét) is rekonstruálnunk kell. Ezeket a kijelentéseket csak az eredetivel analóg helyzetben tekinthetjük szöveg szerint érvényes üzenetnek, egyébként olyan általános síkra kell emelnünk, ahol az ellentmondó közléseket közös nevezőre hozhatjuk.

Az Ószövetségben egyes szövegek a gondosan elvégzett áldozatot írják elő (lásd pl. Lev 1), máshol viszont az Úr utálja az áldozatokat (pl. Ám 5,22).

³ Ezzel magyarázza Pál apostol is a 2Kor 3-ban, miért nem képesek a zsidók meglátni a Szentírásban Krisztust. De amikor Krisztushoz térnek (és eltelnek Szentlélekkel), akkor lehull a fátyol az Írás értelméről.

Ezek alapján nehéz megmondani, akarja-e Isten, hogy materiális javakat neki áldozatként mutassunk be. Viszont a kétféle szövegben közös nevező a méltó istentisztelet, amely az egyikben a nagy odafigyeléssel bemutatott liturgikus cselekményben, a másikban az áldozathoz társuló tiszta szándékban és helyes cselekvésben nyilvánul meg.

Az „aki nincs ellenünk, velünk van” (Mk 9,40) és az „aki nincs velem, ellenem van” (Mt 12,30; Lk 11,23) közötti ellentmondást is csak azzal lehet feloldani, hogy a kijelentésekben megnyilvánuló közlői szándék nem egyetemes érvényű, hanem szituációhoz kötött; és a jelentése nemcsak a nyelvi kontextustól, hanem a történeti helyzettől is függ – a történeti-kritikai vizsgálat ennek felderítéséhez nélkülözhetetlen.

Ferdinand de Saussure nyelvelmélete nyomán a 20. században egy újabb szempont is felmerült: a nyelv ontologikus természete miatt egy szöveg értelme nem merül ki a szerző közlési szándékában, hanem a nyelvi struktúrában rejlő szélesebb értelmet is hordoz. A szöveg bizonyos értelemben a születése pillanatában önálló életre kel, és kifejez vagy megenged olyan jelentéseket is, amelyekre a szerző nem – vagy csak másodlagosan – gondolt. A strukturális elemző módszerek a szövegekben nem egyetlen, konkrét értelmet keresnek (a konkrét szerzői szándékot), hanem jelentéstartományokat, azt a játékkeret, amiben a szöveg legitim jelentése mozoghat.⁴

A szövegben megjelenő isteni közlés tehát nem korlátozódik az emberi szerző szándékaira. A nyelv lehetővé teszi, hogy a Szentlélek olyan dolgokat is közöljön a szövegben, amelyeknek a szöveg keletkezésekor az emberi szerző (még) nem volt tudatában.⁵ Ez alapozza meg például az ószövetségi szövegek előképi értelmezését: nem szükséges feltételeznünk, hogy az ószövetségi szerző a szövegével Krisztusra akart mutatni; mégis a szöveg strukturálisan a szerző

⁴ Vö. DANIEL PATTE – ALINE PATTE: *Pour une exégèse structurale*, Seuil, Paris, 1978, 28–33.

⁵ A *Dei Verbum*, miután a 12. pontban az exegézis módszerének a szerzői szándék felkutatását jelöli meg (lásd fentebb), a 13. pontban Aranyszájú Szent János *szünkatabaszisz* (leereszkedés) elméletével magyarázza az örök Ige jelenlétét az emberi szövegben. Ez a szerzői szándék közbeiktatása nélkül beszél arról, hogy „Isten igéi [...] emberi nyelveken szólaltak meg, és így az emberi beszédhez hasonultak, ahogy egykor az örök Atya Igéje az emberi gyöngye test fölvetelével emberekhez lett hasonlóvá”. A zsinat ezzel a történeti elemzés mellett a szinkronikus exegézis megközelítését is elismerte lehetséges útként.

tudtán kívül hordozza azt a jelentésréteget, amely a Krisztus-esemény nyomán az olvasóban tudatossá válik.⁶

Mindebből már látjuk is az exegézis egyik alapvető problémáját: a bibliai szövegekre fokozottan igaz, hogy nem csak egy értelmük van. Már a nyelvtani értelem megállapítása sem egyszerű feladat: a nyelvi szabályok sokszor többféle értelmezésre adnak lehetőséget. A történeti kontextushoz ismernünk kellene azt az élethelyzetet, amiben a szöveget megfogalmazták, de erről általában csak feltételezéseink vannak. A Szentlélek közlési szándékát pedig nem azonosíthatjuk egy az egyben az emberi szerző mondandójával, hanem a szöveget a Biblia és az üdvtörténet egészének összefüggésébe kell helyeznünk.

1.2. A szöveg jelentése

Ha igaz, hogy a szövegnek nem csak egyetlen értelme van, még inkább igaz, hogy jelentése is sokféle lehet. A jelentés a befogadóban születik; a szöveg által keltett tudattartalom előállhat tudatos megértési folyamat eredményeként (az értelmezés révén), de lehet teljesen asszociatív is. Mivel a jelentés feltétele, hogy felismerjük a szöveggel kapcsolatos személyes érdekeltiségünket, ilyen felismerés hiányában a szöveg lehet jelentés nélküli is.

A Szentírást illetően ez két fontos kérdést vet fel:

1. a Szentírás minden részletének van-e érvényes jelentése, tehát kell-e a Biblia minden részében nekünk szóló üzenetet keresnünk;
2. van-e a bibliai szövegnek közös, mindenkire egyformán érvényes jelentése, és ha igen, mit tekintünk annak?

Az első kérdés elsősorban az Ószövetség keresztény értelmezése kapcsán merült fel. Az első század második felétől a pogánykeresztények számára kérdésessé vált a Jézus előtti kinyilatkoztatás érvényessége. Sokan úgy ítélték meg, hogy az Ószövetség lejárt, nincs hozzá közünk, számunkra már nincs jelentése, ezért felesleges az értelmezésén fáradoznunk. A mi korunkban az Írás érvényességének problémája főként Bultmann munkássága nyomán vetődött fel: az ő exegézise a Szentírás történetileg igazolhatatlan részeinek (például a csodák vagy

⁶ „Nincs tehát szükség erőszakolt allegóriai »trükkökre« ahhoz, hogy az Ó- és Újszövetség között a tényleges kapcsolatot felfedezzük és bizonyítsuk. Maga a történeti-kritikai szövegelemzés felfedeztetni velünk azokat az egymásnak felelgető és egymást feltételező szövegeket, amelyek bizonyos alapfogalmak, képek és hasonlatok köré üdvtörténeti távlatot teremtenek.” FARKASALVY DÉNES: *Bevezetés a szentírástudományba*, Teológiai Kiskönyvtár 1/6., k. n., Róma, 1976, 96.

a feltámadás) üzenetértékét azzal próbálta megőrizni, hogy információértékét érdektelennek tartotta.

A második kérdést a reformáció tette hangsúlyossá. Luther és követői az egyház magyarázó tekintélyének vitatásával a Szentírás értelmezését az egyéni hit keretébe utalták. Ez teljes értelmezői szubjektivizmussal fenyegetett (és ezáltal a Szentírás normatív jellegének megszűnésével), amit azzal a megkötéssel igyekeztek elhárítani, hogy mindenki a Szentírás egészének összefüggésében (*analogia Scripturae*) és a hitvallásokban kifejezett hittartalom fényében (*analogia fidei*) köteles a bibliai szöveg jelentését keresni. A mi korunkban a befogadóközpontú hermeneutikai elméletek képviselik azt a véleményt, hogy a szövegeknek nincs közösen érvényes jelentésük, azt minden befogadó saját maga konstruálja.

Közösen elfogadott jelentésre azonban szükség van. Ennek híján a Szentírás nem tudna normatív szöveg lenni, sőt értelmetlenné válna minden párbeszéd a Szentírásról, hiszen minden írásértelmezést egyformán érvényesnek kellene elfogadnunk.

Ilyen általánosan érvényes jelentést vagy konszenzussal, vagy tekintélyi értelmezéssel lehet kialakítani. A katolikus egyház azt az utat követi, amit a *Dei Verbum* 12. pontja rögzít: a Szentírás magyarázói a dogmák és a hagyomány keretei között szabadon kutatják a szövegek értelmét, a tanítóhivatal pedig „az ő előkészítő munkálkodásuk alapján” érleli ki a maga tekintélyi döntését.⁷

1.3. Az értelmezés feladatai és nehézségei

Az értelmezés – ahogy fentebb írtuk – lényegében tolmácsolás, közvetítés a szöveg (és a benne rejlő közlési szándék), valamint a befogadó (és az ő érdeklődése, kérdésfelvetése) között.

1.3.1. A szöveg normatív ereje

A normatív szövegek esetében két lényeges szempont teszi indokolttá a hermeneutika alkalmazását:

1. az értelmezendő kijelentés a normatív ereje miatt kikerülhetetlen;
2. a kijelentés ránk vonatkozó értelméről a kijelentő nem tud nyilatkozni.

⁷ Az exegézis pozitív tudományossága és a dogmatikai értelmezés közötti feszültségről és a konszenzus szükségességéről lásd FÍLA BÉLA: A biblikus és a dogmatikus értelmezés kapcsolata, *Deliberationes* 2 (2009/1) 5–12.

A kijelentés normatív ereje azt jelenti, hogy objektív igazságot közvetít, amely a befogadó vélekedésétől függetlenül érvényes mindenkire, aki a hatálya alá tartozik.

Nincs ugyanis gyakorlati jelentősége az alkalmazott hermeneutikának, ha a közlés értelmezése a szabad vélekedés körébe tartozik, vagy ha nincs szükség hiteles közvetítésre, mert a kijelentő maga is képes nyilatkozni, hogy az adott helyzetre miként kell a kijelentését alkalmazni.

A normativitás e vonatkozásban kettős értelmű: jelenti a tartalom teljes objektivitását, és jelenti a befogadó felé kategorikus imperatívusz voltát. Más szóval: a szöveg a befogadótól független igazságot közöl, és ennek a befogadóban életre kell kelnie. A szöveg nem az övé, de a sajátjává kell tennie. A normatív írásmagyarázatnak tehát kényes egyensúlyt kell fenntartania: ha csak a szöveg objektív valóságát hangsúlyozná, azzal gyöngítené az érvényességét, ha viszont a szubjektív pólust emelné ki jobban, akkor a tartalmi integritását kezdené ki.⁸

Ennek jelentőségét még olyan kevésbé bonyolult normatív szövegek esetében is beláthatjuk, amilyen például egy társasház házirendje. A közös tulajdon használatának vagy az együttélésnek bizonyos szabályai alkalmanként életszerűtlenné válnak. Ha ragaszkodunk a szabály merev betartásához, azzal a házirend értelmét veszélyeztetjük, ha viszont a házirend szellemiségének nevében eltérünk az előírástól, azzal kikezdjük a szabályzat integritását: kaput nyitunk a kivételeknek és az egyéni értelmezéseknek.

Az egyházi írásmagyarázat a két pólus egységét a Szentlélek munkálkodásában látja. A jelentés objektív oldalának integritását a Szentlélek teremti meg és tartja fenn (egybefogja a különböző szövegek igazságát), az értelmezőt pedig kegyelmi módon segíti a jelentés aktualizálásában (ő adja, hogy a szöveg jelent sen valamit, mégpedig azt, ami a szöveg igazságát bontja ki).⁹

A Szentlélek e kettős szerepe nélkül a jelentés két pólusának egységét nem lehet biztosítani, s ha nem lehet biztosítani, a szöveg normativitása sérül. Kivétel nélkül minden immanens bölcséleti kísérlet, amely a jelentés egységét biztosító lehetőségi feltételt kereste, a közvetlen tapasztalást meghaladó, transzcendens

⁸ Ennek az egységnek a megteremtését sürgeti Tőkés István, amikor az Írás magyarázatában egy közös mértéket és annak megtartását követeli: a magyarázat legalább ezt a mértéket megüsse, „ez jelentené a 'mellébeszélések' kiküszöbölését és az egyházi igehirdetés megújulásának első lépését”. TÖKÉS ISTVÁN: *Új hermeneutika*, Hermeneutikai füzetek 18., Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest, 1999, 71.

⁹ Vö. KOCSIS IMRE: *Az újszövetségi exegézis alapelvei és gyakorlata*, Szent István Társulat, Budapest, 2016, 11–12.

fogalomhoz jutott el: a fenomenalizmus az ideális fogalmakhoz,¹⁰ az egzisztencializmus a Létben való részesedéshez, a strukturalizmus a mélystruktúrához.¹¹ A keresztény hit ezt a Szentlélek inspiráló szerepének állításával fejezi ki.

1.3.2. Az értelmezés feladatai: illeszkedés, érvényesítés, kontroll

Értelmezésre többnyire azért van szükség, mert a szöveg jelsorozatát a miénktől eltérő gondolkodási struktúrában kódolták, vagyis a szöveg között és közöttünk kulturális különbség keletkezett. E különbség miatt a szöveget hermeneutikai eljárás nélkül félreérthetjük, illetve hiányosan olvassuk.

Az értelmezés feladata tehát, hogy a szöveget a maga objektív valóságában tegye érvényessé a kortárs kultúra számára. Vizsgáljuk meg ennek a problémáit.

A hermeneutikának azt a problémát kell megoldania, hogy egy egyszeri közléshelyzetben fogant, majd az újraolvasás során gazdagodott szöveg idővel új közléshelyzetbe kerül, amelyben megváltoznak a viszonyok, a gondolkodás és a kifejezés formái, ezért a szöveg értelme elsekélyesedik vagy eltorzul. Már nem tudja felidézni azt a gondolati-érzelmi gazdagságot, amely egykor éltette, a kijelentések kiszakadtak eredeti környezetükből, ezáltal sokszor idegenné válnak, elhomályosulnak – vagy pedig a szövegre ráakódnak tőle idegen képzetek.

De ha a történeti szempontot ki is kapcsoljuk – amint azt a mai nyelvi-irodalmi elemzés teszi –, akkor is előttünk áll, hogy az olvasó sokszor nem fedezi fel a szöveg kifejező erejét, gondolati gazdagságát, rejtett utalásait; az értelmező feladata, hogy a jelentés lehetőségeit megnyissa előtte.

Gondoljunk például arra, hogy a Jelenések könyve szimbólumokkal, utalásokkal teli szövevényes világa a korabeli olvasó számára számtalan akkor ismert eseményt, képzetet idézett fel. Ezek a mögöttes tartalmak idővel elvesztek, és a mai olvasó számára maradt egy furcsa, homályos szöveg, amit nehezen tud beleilleszteni a maga világába. Az értelmezés során a magyarázó a mögöttes tartalom bemutatásával kapcsolatokat teremt a befogadó élete, tapasztalatai, kérdései és a szövegben rögzült megtapasztalások között.

Ezért a hermeneutika egyik fő feladata, hogy megteremtse *a szöveg illeszkedését* (kompatibilitását) az olvasó korával: keltse életre és fordítsa át a kortárs kultúrába annak gondolati és érzelmi gazdagságát. Ennek eszköze a magyarázat, amely a nyelvi, irodalmi, történelmi elemzés alapján a fogalmak megfe-

¹⁰ Vö. ROMAN INGARDEN: *Az irodalmi műalkotás*, Gondolat, Budapest, 1977, 8; 24.

¹¹ Vö. DANIEL PATTE – ALINE PATTE: i. m., 38–43.

leltetésével, körülírással, a jelentő erők felszínre hozásával, tudatosításával azt igyekszik elérni, hogy a befogadó megértse, mit jelent a szöveg a maga nyelvi valóságában, illetve mit jelentett a szöveg a maga eredeti közlőhelyzetében.

Az értelmezéssel szemben támasztott második fő követelmény *a szöveg érvényesítése*. A Szentírás szövegeinek a maguk korában is sajátos szerepük volt a választott nép, illetve az egyház életében: valamilyen cél érdekében írták, szerkesztették és őrizték őket. A mai hívő közösség azáltal, hogy folyamatosságot vállal a korabeli közösséggel, egyben azt is vallja, hogy minden szövegnek ma is szerepe van az egyház életében. Ezért a történeti rekonstrukció önmagában kevés: mit ér tudni, hogy egy letűnt világ számára mi volt a szöveg jelentése, ha magunk nem tudjuk megtalálni a nekünk szóló jelentését, a mi életünkben betöltött szerepét?

Az értelmezésnek tehát feladata, hogy a jelentést érvényesítse a kortárs kultúra számára: alkalmazza teológiai, erkölcsi, lelkipásztori, társadalmi kérdések megoldására.¹²

E két igény arra vonatkozott, hogy a magyarázat minél gazdagabban mérítse ki a szövegben rejlő tartalmakat: keltse életre a szöveget, hogy az minél érthetőbb és élőbb legyen. Ám az is a feladatai közé tartozik, hogy az egész értelmezést végig *ellenőrzés* alatt tartsa, mégpedig két értelemben is: egyrészt történeti-nyelvi kontrollt kell gyakorolnia, hogy a szöveg eredeti közlőhelyzetének, fogalmi világának, gondolkodási struktúrájának rekonstrukciója a maga tárgyi valóságának megfelelően menjen végbe; másrészt magyarázatát teológiai kontroll alá is kell vetnie, hogy az „életre keltett” szöveget hitelesen nyissa meg vagy alkalmazza a kor kérdéseire, problémáira.

Ennek a kontrollnak nemcsak az a szerepe, hogy kiszűrje a tévedéseket, hanem jelentős pozitív feladatot is ellát, ti. a magyarázat két oldalának egységét biztosítja.

Nem nehéz belátni ugyanis, hogy önmagában a rekonstrukció még nem, az érvényesítés pedig már nem értelmezés. A rekonstrukció olyan mértékben közelít az értelmezés felé, amilyen mértékben alkalmassá teszi az érvényesítésre, vagyis arra, hogy a kortárs kultúra képes legyen felismerni benne önmagát. Az érvényesítés pedig már túllépett a szövegen: abban a pillanatban, hogy az értelmező a magyarázatát következtetés útján kivezeti a szöveg saját világából, elszakad a szövegtől, és már nem azt magyarázza. Minél messzebb jut a magya-

¹² A teológiai hermeneutikának e feladatát hangsúlyozza GERHARD EBELING: Isten szava és a hermeneutika, 4. rész, in uő: *Isten és szó*, Hermeneutikai füzetek 7., Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest, 1995, 26–35.

rázó a következtetéseivel, annál inkább elhalványul tolmács szerepe, s a szöveg helyébe ő maga lép.

Ad absurdum ez azt jelenti, hogy az értelmezés e két követelményét lehetetlen egyszerre megvalósítani, és amit a szöveg hermeneutikájának nevezünk, az valójában két önálló, egymástól független folyamat. És valóban: még az egyházon belül is erőfeszítéseket kell tennünk azért, hogy ne szakadjon el egymástól a tudományos exegézis, amely csak a rekonstrukcióval foglalkozik, és a gyakorlati alkalmazás, amely a szöveget adott kérdésekre érvényesíti.

1.3.3. A szöveg érvényesítésének problémája

A hitelesség igénye ezért pozitív értelemben azt jelenti, hogy az értelmezőnek nemcsak a tévedések ellen kell védekeznie, de tennie kell azért, hogy az exegézis és a hermeneutika, a rekonstrukció és a tematizálás egységét fenntartsa: a magyarázatát az alkalmazás, az alkalmazását pedig a magyarázat kontrollja alatt kell tartania. A magyarázata valós kérdésekből induljon ki, alkalmazása pedig végig megőrizze kapcsolatát a szöveg valóságával.¹³

Ha igaz, hogy a magyarázat és az érvényesítés csak együtt jelentik a szöveg értelmezését, és ha igaz az is, hogy a magyarázatot szükségképpen befolyásolják az alkalmazás szempontjai, akkor fordítva is igaz: minden alkalmazás a szöveg tárgyi valóságának folyamánya, s annál kevésbé a szöveg értelmezése, minél inkább elszakad attól. Triviálisan fogalmazva: a következetes értelmezés a szöveget csak arra alkalmazhatja, amiről szól.

Csak hogy történeti értelemben a szöveg nem hozzánk beszél: nem a mi helyzetünk ismeretében, nem a mi kérdéseinkre válaszolva készült. Ám ha ez így van, egyáltalán mi teszi lehetővé az alkalmazását?

Van-e a szövegnek olyan időtlen jellemzője, ami a keletkezési szituációtól elszakadva is érvényessé teszi a benne rejlő közlési akaratot? A strukturalista gondolkodás, mint láttuk, ezt a szövegnek a nyelv természetéből következő önálló ontológiai státuszában találja meg, amelyet a mélystruktúra hordoz.¹⁴

Ám amilyen vonzó a nyelvi meghatározottság felismerése és szövegelméleti alkalmazása, egyben olyan veszélyes is: ha a szöveget elszakítjuk az – alább tisz-

¹³ Az exegézis és a hermeneutika eredetéről és jelentésbeli különbségeiről lásd VANYÓ LÁSZLÓ: *Az egyházatyák Bibliája és az ókeresztény exegézis módszere, története*, Jel, Budapest, 2002, 206–208.

¹⁴ Arról, hogy a fő teoretikusok mit is értenek mélystruktúra alatt, lásd DAVID C. GREENWOOD: *Structuralism and the Biblical Text*, Mouton Publishers, Berlin, 1985, 30–31.

tázandó – személyes közlő akarattól, abból vagy bizonyos személytelen determinizmus, vagy valamiféle történetietlen pietizmus születik. Ha a szövegekből nem egy történelembe ágyazott, személyes közlő akarat szólal meg, akkor mi? Önmagunk kivetített képe? Elvont, transzcendens törvényszerűségek? Avagy Isten, de a történelmen kívül, az emberi szerzőt öntudatlan eszközként alkalmazva?

Minden szövegelmélet, amely a szöveg tárgyi valóságában megszünteti vagy elhomályosítja a személyes közlő akaratot, a gnoszticizmus jellemzőit mutatja fel, és ennek legfőbb veszélye a kinyilatkoztatás személyes jellegének elhomályosítása.

Ezért akármilyen féloldalas is a szöveg tárgyi valóságát a történelemben megnyilatkozó, személyes közlő akaratként meghatározni, azt a normatív írásmagyarázatnak teológiai axiómaként kell kezelnie.

1.3.4. A közlői akarat értelmezése

Mindez nem azt jelenti, hogy e személyes közlői akarattal csak az eredeti szerzőt vagy szerkesztőt lehet azonosítani. A szöveg abban a pillanatban már több, mint a szerzői szándék, amikor mások meghallják vagy elolvassák. A szövegben ugyanis nemcsak az eredeti szerző vagy szerkesztő szólal meg, hanem egy egész közösség, amely azzal, hogy a szöveget befogadja és hagyományozza, egyben mondja is, valójában pedig a Szentlélek, aki ezt a közösséget élteni, és e közösségben szól.¹⁵

Amikor tehát a szöveget alkalmazzuk a kortárs kultúrára, tematizáljuk a magunk kérdéseire, akkor végső soron a közlői akaratot aktualizáljuk. A kérdést így tesszük fel: „Mit mond nekünk Jeremiás?” Vagy: „Mit mond nekünk a Szentlélek Jeremiás könyve által?” Hogyan lehet e kérdésekre hitelesen válaszolni úgy, hogy az értelmező ne csak ürügyül használja fel a szöveget a maga mondanójára, hanem tolmácsa legyen a szövegből szóló közlői akaratnak?

Ha hitelesség alatt azt értjük, hogy a kijelentéseket az eredeti közlői szándéknak megfelelően vagyunk képesek magunkra venni, vagyis a szövegekre úgy reagálunk, ahogyan az eredeti közlő akarta, hogy művének befogadói reagáljanak, akkor ez nyilvánvalóan csak részleges lehet, mert minden szöveg egy adott összefüggésben született, amely a maga eredeti voltában soha, sehol nem

¹⁵ Vö. PROSPER GRECH: *Ermeneutica e teologia biblica*, Borla, Roma, 1986, 56.: minden bibliai kijelentés egy nagyobb összefüggés része, ezért a szövegekkel hasonló tapasztalatokat a maguk folyamatában kell vizsgálni, egészen a mi korunkig.

ismétlődik meg. Már a filippiek is, amikor elolvasták Pál apostol korintusiakhoz írt leveleit, csak bizonyos kérdésekben és csak részben ismerhettek önmagukra. A szövegek csak érintenek vagy felszínre hoznak bizonyos kérdéseket, amelyek megválaszolásában nem annyira a konkrét kijelentés, inkább az abban rejlő szemlélet, gondolkodásmód az irányadó.

Ezért a kompatibilitás oly mértékben sosem valósulhat meg, ahogyan mondjuk Arkhimédész törvénye helytől és kortól függetlenül érvényes bármilyen folyadékba mártott bármilyen testre.

Ám ez nem jelenti azt, hogy semmiféle illeszkedés nem alakulhat ki a szöveg és a jelenbeli befogadó között. Bármilyen szöveg pusztá megértése csak az emberi tapasztalás közösségében lehetséges: minél nagyobb fokú a tapasztalat hasonlósága, annál kiterjedtebb a megértés. Elvileg tehát a teljes tapasztalati közösség vezetne el a teljes megértésre, csakhogy ilyen nincs, és nem is volna értelme, ha lenne, egyrészt mert ez esetben a szövegnek nem volna semmilyen informatív értéke (hiszen ugyanazt tudom, amit a szerző), másrészt mert ez esetben elveszne az értelmező közvetítő szerepe, tudniillik, hogy bizonyos tapasztalatokban osztozik a szerzővel, másokban a jelenben élő befogadóval (lett légyen az egyedül önmaga): ezáltal képes tolmácsolni a kettő között.

Az értelmezéshez tehát bizonyos mértékű kompatibilitásra szükség van. Az, hogy ez mennyire hiteles tolmácsolása az eredeti üzenetnek a jelenben élő befogadók számára, attól függ, milyen mértékben beszéli a közvetítő mindkét nyelvet. Örök és tökéletes értelmezés természetesen nincsen: a hitelesség nem az értelmezés hatásfokát jelenti. A hitelesség valójában egy kettős fikció: történeti értelemben az értelmezésünk akkor hiteles, ha úgy mondjuk el a szöveg üzenetét, ahogyan a szerző ma elmondaná; a hatásosság oldaláról pedig az volna a hiteles értelmezés, ha meg tudnánk fogalmazni, amit a szerző a befogadónak a helyzete ismeretében ma mondana. Az egyik a szöveg, a másik a szerző értelmezése. A hitelesség e két oldala sosem illeszkedik tökéletesen, de nem is válik el soha teljesen egymástól. Az egyik értelmezés így kezdődne: „Jézus ezt ma így fogalmazná meg: ...”, a másik pedig így: „Jézus ebben a helyzetben ma azt mondaná...”. Az első arra a feltételezésre épül, hogy a szerző itt és most is ugyanazt mondaná, amit a szövegben, csak éppen másként fejezné ki magát, de ez korántsem biztos: megismerve a befogadók helyzetét, kérdéseit, a szerző esetleg másról írna, mint annak idején. A második pedig valójában nem a szöveg, hanem a szerző értelmezéséről szól: arra a feltételezésre épül, hogy a szöveg alapján képesek vagyunk egy adott helyzetben a szövegtől elszakadva úgy gondolkodni, mint ő.

Ezért a hitelesség kérdésének van egy *megengedő* és egy *következtető* formája. Megengedő értelemben az a hiteles értelmezés, amely szerint a közvetítő által mondottakat mondhatná a szerző is (a szerző értelmezése), következtető értelemben az a hiteles értelmezés, amely szerint az adott szövegből helyesen, tehát a szerző szándékának megfelelően jutunk el egy kijelentés mai megfogalmazásáig (a szöveg értelmezése).

A hitelesség e két formája egyben kétféle értelmezői magatartás is. Az első inkább a befogadóra figyel, a szöveg itt bizonyos értelemben átlényegül, s inkább csak eszköz a szerző életre keltéséhez, aki az értelmező által szól a befogadókhoz (lásd alexandriai iskola). A második inkább az eredeti közlésre figyel, annak analógiáját keresi a maga korában, és az értelmezése csak a szöveg által megnyitott tartományban mozog (lásd antióchiai iskola).

E kétféle értelmezői magatartás végig nyomon követhető az egyház történetében, s valójában túlzás paradigmaváltásokról beszélni: mindig változott ugyan a bölcseleti háttér, és változtak az alkalmazás igényei is, de lényegében e két attitűd bukkant fel újra és újra, amikor a másik zsákutkába jutott, vagy nem tudott kielégíteni mérvadó igényeket.

1.3.5. Az értelmezéssel kapcsolatos szembenálló igények

Összefoglalva az értelmezés olyan autóvezetés, amikor egyszerre kell nyomni a gázt és a féket:

- Olyan magyarázatot találni, amely a lehető legszemélyesebben szól a befogadóhoz, de közben megőrizni a szentírási szöveg normatív erejét, közös, mindenkire érvényes jelentését.
- Törekedni arra, hogy a szöveg jelentése minél gazdagabb, erőteljesebb legyen, de vigyázni arra is, hogy szoros kapcsolatban maradjon a szöveg tárgyi valóságával.
- Gondosan bemutatni azt a történeti kontextust, amelyben a szöveg született, hogy a benne rejlő közlői szándékot minél pontosabban megértsük, ugyanakkor feltárni azt a jelentéstartományt, amelyben a szöveg értelme a szerzői szándéktól és a történeti szituációtól függetlenül, nyelvi természete okán mozog.
- A szöveg érvényesítése során megtalálni a lehető legtöbb illeszkedési pontot a mi korunkkal, kérdéseinkkel, ugyanakkor figyelmeztetni a történeti távolság okozta eltérésekre.
- Tolmácsolni a szöveg jelenkori értelmét (a szöveg értelmezése), ugyanakkor a kánon egésze alapján kritikai módon kezelni az egyes szöveghelye-

ket, és – akár a tartalmuk ellenében is – megfogalmazni azt, ahogyan Isten (illetve a kinyilatkoztatást hagyományozó közösség, az egyház) a Szentírásból a szövegben szereplő kérdésben szól hozzánk (a szerző értelmezése).

<i>A „fék”</i>	<i>A „gáz”</i>
– a szöveg értelme	– a szöveg jelentése
– normatív erejű, közös jelentés	– személyes, sokrétű jelentés
– a hangsúly a szöveg tárgyi valóságán	– a hangsúly a befogadóra tett hatásában
– a történeti kontextus rekonstrukciója	– az időtlen nyelvi jelentéstartomány
– a történeti távolság tudatosítása	– az illeszkedési pontok megtalálása
– mindkettő hermeneutikája lehet a szöveg értelmezése és a szerző értelmezése is	

2. A SZENTÍRÁSÉRTELMEZÉS GYAKORLATI NEHÉZSÉGEI

2.1. Szembenálló módszerek

Az újkor századai folyamatosan csiszolták a történeti-kritikai szentírásmagyarázat módszereit annak érdekében, hogy a lehető legpontosabban megállapíthassuk egy szöveg értelmét – amennyiben a szöveg értelmének az azt megalkotó, befogadó, hagyományozó és kanonizáló közösség közlési szándékát tekintjük. Ez a módszer tehát egy konkrét, történetileg behatárolható és igazolható értelmet keres.¹⁶ A fenti séma szerint „fék”-típusú exegézis; jellegéből adódóan inkább az elméleti, teológiai problémák területén hasznosul, ahol a szöveg jelentése valamilyen tudományos kérdés megválaszolása, amelyhez a szöveg értelmének minél egyértelműbb és pontosabb felderítésére van szükség.

¹⁶ Ugyanakkor a műfajok, kifejezési formák feltárásával éppen a történeti módszer képes arra, hogy a bibliai szövegeket kinyissa a metaforikus és szimbolikus értelmezés gazdagsága felé. Lásd PIERRE GIBERT: *Petite histoire de l'exégèse biblique*, Cerf, Paris, 1992, 261–265.

A történeti-kritikai exegézist szokás hermeneutikai termékletlenséggel vádolni,¹⁷ továbbá azzal, hogy valójában nem az Írás értelmezésével, hanem a szöveg mögöttes történetével foglalkozik, a befogadót elidegeníti a Szentírástól, mivel azt idegen tárgyként kezeli, nem veszi figyelembe személyes, normatív jellegét.¹⁸ A Pápai Biblikus Bizottság megemlíti továbbá, hogy ez a módszer a Bibliát „a szakemberek rezervátumává” teszi, mert megfelelő színvonalon csak komoly tudományos ismeretekkel lehet gyakorolni.

Mit lehet azonban helyette ajánlani? A biblikus bizottság dokumentuma a népszerű alternatívákat így összegzi:

„[...] nagyon dicsérik a Szentírás úgynevezett »lelki« olvasását, s ezen olyan olvasást értenek, amelyet kizárólag a személyes, egyéni inspiráció irányít, és amelynek táplálnia kell ezt az inspirációt. A Bibliában egyesek a saját egyéni felfogásuk szerinti Krisztust és spontán vallásosságuk kielégítését keresik. Mások úgy gondolják, hogy abban közvetlen választ találnak különféle személyes és kollektív kérdéseikre. Sok szekta kínál egyedül helyesként egy-egy magyarázatot, amelyet – állítása szerint – kinyilatkoztatásban kapott.”¹⁹

Annak igénye, hogy a Szentírás lelki táplálék legyen, továbbá egyértelműen eligazítson bennünket teológiai és morális kérdésekben, népszerűvé tette a különféle fundamentalista és tradicionális bibliamagyarázatokat. A katolikus egyházban ez az igény főként az allegorizáló és a lectio divinát követő értelmezések

¹⁷ Vö. KARLFRIED FROELICH: Merre tart a bibliai hermeneutika?, in Fabinyi Tibor (szerk.): *Paradigmaváltások a Biblia értelmezésében*, Hermeneutikai füzetek 1., Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest, 1994, 22, továbbá DANIEL PATTE – ALINE PATTE: i. m., 23, megemlíti a Pápai Biblikus Bizottság is a dokumentumának a bevezetőjében, lásd PÁPAI BIBLIKUS BIZOTTSÁG: *Szentírásmagyarázat az Egyházban*, Szent Jeromos Bibliatársulat, Budapest, 1998.

¹⁸ Vö. FERDINAND HAHN: Probleme historischer Kritik, *ZNW* 63 (1972) 14, a történeti-kritikai módszerrel kapcsolatos további kifogásokat lásd ARCHIE L. NATIONS: A történetkritika és a mai módszertani válság, in Fabinyi Tibor (szerk.): i. m., 39–52., továbbá: KARL LEHMANN: Der hermeneutische Horizont der historisch-kritischen Exegese, in Josef Schreiner (Hrsg.): *Einführung in die Methode der Biblischen Exegese*, Echter, Würzburg, 1971, 61–62.

¹⁹ PÁPAI BIBLIKUS BIZOTTSÁG: i. m., Bevezető, A) pont.

újjáéledésében, továbbá a tradicionalista törekvéseket támogató tekintélyi magyarázatok követésében fejeződik ki.²⁰

Ezek az exegetikai megközelítések elsősorban a szöveg befogadóra tett hatására figyelnek, és a kívánt jelentés érdekében a szöveg értelmét valamilyen formális (és sokszor teljesen mellékes) analógia alapján önkényesen állapítják meg. Mondani sem kell, hogy e magyarázati módszerek sem a történeti exegézissel, sem egymással nem párbeszédképesek, nem is igénylik, hogy szélesebb körben megmérettessenek, elegendő számukra, ha a körükbe tartozó befogadók meggyőzését szolgálják.

A személyes inspirációt követő és/vagy azt tápláló módszerek alkalmasak arra, hogy a befogadó számára élményszerű legyen a Szentírás olvasása, hogy a szöveg megérintse, lelkesítse; még akár arra is, hogy a szöveg alapján a hitlélményeinket megosszuk egymással, de egy közösség vezetésére, igehirdetésre, dogmatikai, morális kérdések megválaszolására nem megfelelőek. A szöveg normatív erejű értelmezését nem szakíthatjuk el a benne megnyilvánuló személyes közlői akarattól; ennek megismeréséhez pedig következetes történeti megközelítésre van szükség.

A történeti exegézis a maga tudományos formájában kétségtelenül távolságot tart az alkalmazás igényeitől és szempontjaitól. De a módszer nem zárja ki a lelkeségi, pasztorális törekvéseket. Más-más igényekkel és hangsúlyokkal közelít a szöveghez, amikor teológiai-tudományos kérdésekre alkalmazzuk, mint amikor az igehirdetés vagy a lelkivezetés során a befogadót inspirálni is akarja. Amíg az előbbiben az exegézis inkább a kontrollszerepét gyakorolja, addig az utóbbiban a kritikai mérlegelés háttérbe szorul, és az események, kijelentések, közlési helyzetek élményszerű rekonstruálása, megidézése, az analógiára alkalmas vonások hangsúlyozása dominál. Az igehirdető épp a történeti módszerek segítségével képes a szöveg világába bevonni a hallgatóit, így tudja megéreztetni velük, hogy a távolinak tűnő történésekhez, beszédekhez személyes közük van.²¹ Nagy előnye továbbá, hogy megnyitja a szöveget a befogadók előtt; a helyes és élményszerű történeti exegézis nyomán a hallgató maga fedezi fel a jelen korral vagy a saját tapasztalataival összekötő analógiákat. Az inter-

²⁰ Bolyki János szellemesen úgy jellemzi a fundamentalistákat, mint akik „azt vélik: a Szentírás két fedele között ott őrzik Istent, mint valami börtönben, s elfelejtik, hogy Isten korlátozhatatlan és végtelen [...]”, in BOLYKI JÁNOS: *Az újszövetségi írásmagyarázat elvei, módszerei és példái*, Kálvin, Budapest, 1998, 10–11.

²¹ Arról, hogy az igehirdetés nem mellőzheti a történeti módszereket, protestáns szemszögből lásd ZSENGELLÉR JÓZSEF: Tudományos exegézis az igehirdető Egyházban, *Az Út* 29 (2003/2) 57–66.

pretációnak így teremtő részesévé válik, a szöveg mélyebb és tartósabb hatással van rá, mint ha csupán el kellene fogadnia egy szájába rágott jelentést.²²

2.2. A szöveg érvényessége a jelenkori kérdésekre

Ami jelenkori vitáinkat illeti, sarkalatos kérdés, hogy a Szentírás hogyan és mennyiben képes egy-egy álláspontot igazolni vagy cáfolni. Az értelmező itt egy meghatározott kérdésben a bibliai gondolkodás és a kortárs felfogás között tolmácsol. A feladata általában fordított, mint az igehirdetésben: most nem az életre keltett bibliai szöveghez kell megkeresni a jelenkori analógiákat, hanem a jelenkori problémához minél inkább illeszkedő szentírási szövegeket kell megtalálnia és értelmeznie. Az értelmezés visszafelé zajlik: a jelentés adott (munkahipotézisként kétesélyes formában), és a jelentéshez legközelebb álló szöveg értelmét kell pontosan megállapítani. A fenti sémában tehát itt egyértelműen „fék”-típusú elemzésre van szükség. A kérdés, mint látni fogjuk, az, hogy mi visz közelebb a kortárs probléma megoldásához szükséges jelentés megalapozásához: a szöveg értelmezése vagy a szerző értelmezése?

Ami az eljárást illeti, érvelés gyanánt a legkönnyebb valamilyen szó szerint odaillő (vagy annak gondolt) igehelyet idézni, ám az esetek jelentős részében nem nehéz egy másik textust vele szembeállítani. Ez az eljárás könnyen az igehelyekkel való lövöldözéshez vezet. A komolyabb érvelés ezért a vitában használt szövegeket történeti kontextusba helyezi (ideértve a nyelvhasználatot és a műfaji jellemzőket is), és igyekszik bemutatni a jelen helyzettel analóg voltát. Ez az eljárás már sokkal kifinomultabb érvelést eredményezne, ha nem kellene számolnunk a Biblia korhoz kötöttségével, és ha ezt az eljárást következetesen, egyetemes érvénnyel alkalmaznánk minden ügyben.

Csak hogy a bibliai szövegeket még a fundamentalista irányzatok követői sem egyforma mércével mérik. Ők maguk is a szövegek korhoz kötöttségével érvelnek akkor, amikor egyes ó- vagy akár újszövetségi helyeket meghaladottnak tekintenek, például a szombat megszentelésének parancsát, a rituális tisztasági szabályokat, a többneűséget vagy a válás újszövetségi tilalmát; dogmatikai téren pedig például a közeli parúziára vagy a kiliazmusra vonatkozó kijelen-

²² Érdekes megkülönböztetéssel él Tőkés István, amikor megemlíti, másként értékeli az európai és az amerikai egyházi igehirdetés a történeti-kritikai módszert. Az európai gondolkodásban a történeti exegézisnek integráló szerepe van a szöveg és a prédikáció közötti folyamatban, ahol alárendelődik a teológiai érdeknek és elveszíti a kritikai élet, míg az amerikai gondolkodás élesen elválasztja az immanens történeti magyarázatot a teológiai, lelkipásztori interpretációtól. Lásd TÖKÉS ISTVÁN: i. m., 139.

téseket. Más esetekben viszont ragaszkodnak ahhoz, hogy a Szentírást szöveg szerint alkalmazzuk, mondván: a Biblia felhívott igehelyei az adott kérdésben világos álláspontot képviselnek. Az érvelésükben keveredik a megengedő és a következtető értelmezés, és nincs rá válasz, hogy az adott kérdésben miért ezt vagy azt a megközelítést alkalmazzák.²³

Be kell látnunk, hogy a Biblia sok, számunkra fontos kérdésben nem ad egyértelmű választ, de ha ad is, nem biztos, hogy ma is érvényes a felelete, mert bizonyos kérdések kulturálisan ma egészen más összefüggésben állnak, mint a bibliai korban vagy a keresztény hagyomány korábbi századaiban. Egyes ügyekben a mi korunk megengedőbb, más kérdésekben szigorúbb, mint a Szentírás történeti-társadalmi közege.

A rabszolgasággal kapcsolatos bibliai törvények, intelmek például lényegesen megengedőbbek, mint a mai felfogásunk. A rabszolgaságot szabályozó bibliai szövegek a maguk szó szerinti értelmében elveszítették a jelentőségüket, mert a jelenkor a rabszolgaságot a maga egészében az emberi méltósággal összeegyeztethetetlennek, rabszolgák tartását bűncselekménynek tartja. Ugyanakkor a rabszolgaságra vonatkozó helyek a Szentírásban mindenütt a méltányos bánásmódot sürgetik, ezért a saját történeti összefüggésükben ugyanaz a lelkiület jelenik meg bennük, mint amit korunk közszelleme képvisel. Ezért a rabszolgaságot illetően érvénytelenek a bibliai szövegek, de áttételesen, egy általánosabb, magasabb szintű analógia révén alkalmasak arra, hogy a függőségi viszonyainkban (például a főnök-beosztotti kapcsolatban) a méltányos bánásmódra figyelmeztessenek minket.

Ugyanígy ma sokkal szigorúbban ítéljük meg például az erőszakot, a halálbüntetést, a gyermekek bántalmazását stb., és nem hiszem, hogy a mi értékítéletünk ezekben a kérdésekben ne állna közelebb Jézus lelkiületéhez, mint a saját korában elfogadott normák.

Más kérdésekben viszont a mi korunk „szabadelvűbb”, mint a Szentírás ókori kultúrája, például a nők társadalmi szerepe, az étkezési, öltözködési szabályok, hogy csak olyanokat említsünk, amelyek nem tartoznak a legkényesebb kérdések közé. Vannak olyan kérdések is, amelyek a bibliai korban a technikai, tudományos ismeretek és lehetőségek híján fel sem merültek, például a mesterséges

²³ Lásd például Watchmann Nee érvelését arról, hogy „a Biblia egyes tanai csak bizonyos korszakra vonatkoznak, míg mások minden korra”. Szükséges tehát, hogy megkülönböztessük az időleges és az örökérvényű kijelentéseket – de hogy mi alapján válogatjuk ki őket, arról nem beszél. WATCHMANN NEE: *Hogyan tanulmányozzuk a Bibliát*, Living Stream Ministry, Anaheim CA, 2002, 152.

megtermékenyítés, a fosszilis vagy atomenergia használata, a közösségi média hatása; ezekre hiába is keresnénk szentírási kijelentéseket. Amikor valaki ilyen témákról értekezik, a Szentírásból csak egészen távoli és általános analógiákra tud hivatkozni.

Képes-e tehát a Biblia válaszolni a hittel, erkölccsel kapcsolatos kérdéseinkre? Van, amiben igen, van, amiben nem. Kétségtelenül vannak a Szentírásban alaptörténetek, Isten megismerésének alapvető megtapasztalásai, amelyek az üdvtörténet sarokköveit jelentik, és amelyeknek az értelmezése vitán felül áll. Az Ószövetségben ilyen az exodus, a szövetségkötés, az Újszövetségben a Krisztus-esemény. E kérdésekben a Szentírás lényegileg egységes és egyértelmű. Az is magától értetődő, hogy e megtapasztalásokat tekintik az emberi életet és az Istenhez fűződő viszonyt megalapozó eseményeknek. Tehát ezekből vezetik le a közösségre, az istentiszteletre, a lelkiségre, erkölcsre vonatkozó tanításokat. De hogy konkrétan milyen közösség (istentisztelet, lelkiség stb.) formálódjon e tapasztalatokból, az a Szentíráson belül folyamatos és le nem zárt vita tárgya, ezért ezekben még akkor sem érvelhetnénk a Bibliából egyértelműen, ha nem kellene számot vetnünk a szövegek korhoz kötöttségével és a kulturális különbségekkel.

Ne feledjük, a Biblia születésének évszázadai alatt sem maradt mozdulatlan a világ. A bibliai felfogás újragondolása, átértelmezése a Szentírás világán belül sem ismeretlen. Az Újszövetség például ugyanúgy ártértekel bibliai helyeket, mint a mi korunk: szigorít a válás lehetőségén, és lazít a szombat vagy az étkezési törvények megtartásának szabályain. Jézus egyszerre mondhatta azt, hogy a Törvényből nem vész el egy i betű sem (Mt 5,18), három verssel később pedig azt, hogy „mondatott a régieknek, én viszont azt mondom nektek” (Mt 5,21).²⁴

A Szentírás maga tanúskodik arról, hogy a betű szerinti értelmezés megöli az Írás lelkét (2Kor 3,6). A kőbe írt törvény nem elégséges út az üdvösségre; Isten akarata végső soron az ember szívébe van írva (vö. Jer 31,33; Ez 36,26–27; Róm 2,15; Zsid 8,10; 10,16). A főparancsról szóló párbeszéd (Mt 22,36par) azt mutatja, az Újszövetség korának közössége is tudta, hogy a Törvény valódi megtartása nem a betűjének, hanem a szellemének a követését jelenti.

A fő dogmatikai kérdésekben tehát a Szentírás meglehetősen egyértelmű és egységes. Nem véletlen, hogy a keresztény hit tanbeli alapjait viszonylag hamar sikerült formába önteni, és ezekben a hittételekben a kereszténység az egyházszakadások ellenére is egységes maradt. Ugyanígy egységesek és változatlanok

²⁴ Ezt a Biblián belüli újraértelmezést nevezzük *relecture*-nek. Vö. KOC SIS IMRE: i. m., 15.

Jézus követésének erkölcsi és spirituális alapjai. A hit megélésének részletkérdései azonban állandó vitatémák voltak és maradtak, ebben már a szentírási könyvek sem egységesek. Ezekben az ügyekben hiába várjuk, hogy a Szentírás a maga egészében egyik vagy másik álláspontot igazolja. Viszont a Szentírás olvasása és értelmezése abban segít, hogy Jézus lelkületét elsajátítsuk, a Szentlélektől való bölcsességet elnyerjük. A hívő élet gyakorlati kérdéseit nem bibliai igehelyekkel, hanem Jézus lelkületével és a Lélektől származó bölcsességgel fogjuk tudni helyesen megoldani.